

Renaissance



Piero della Francesca?, 'De ideale stad'

Inleiding

De term Renaissance betekent 'Wedergeboorte' en komt uit Italië.

Tegen het einde van de Middeleeuwen waren er in Europa grote sociale- en culturele ontwikkelingen: er ontstond veel meer internationaal handelsverkeer, er werden andere landen ontdekt en last but not least er kwamen grote veranderingen in de kunsten!

De Middeleeuwse Romaanse- en Gotische architectuur met hun kerkelijke kunst en heiligenverering maakten plaats voor nieuwe ideeën.

Italië

In Italië ontstond een hernieuwde interesse in het roemrijke verleden van de antieke oudheid. Schrijvers en wetenschappers grepen terug op dit verleden en haalden inspiratie uit de antieke Griekse en Romeinse cultuur: mythologie, wiskunde, architectuur en kunst.

Dat leidde tot een Rinascimento (= wedergeboorte = Renaissance). Er werden strikte regels ontwikkeld voor architectuur en schilderkunst (perspectiefwerking, afbeelding van de menselijke figuur) en die regels werden gebaseerd op klassieke regels uit de oudheid. En.....de mens kwam zelf centraal te staan en werd daarmee zelf de maat der dingen!

Noord Europa

In Noord Europa verliep de ontwikkeling anders. De internationale handel en de uitoefening van nijverheid en ambachten kwamen tot ongekennde bloei en leidde tot grote welvaart. Dat stimuleerde ook de kunsten. Niet met strikte regels maar wel door belangrijke ontdekkingen en ervaringen (met name het werken met olieverf).

Hout/edelsteen/ivoor bewerking, goudsmeedkunst, miniatuurkunst, wandkleedkunst (tapisserieën) en beeldhouwkunst kwamen tot uiterste verfijning en perfectie. En niet alleen maar voor de kerk of de koning, maar ook voor de gewone rijke burgers.

In Noord Europa dus geen Rinascimento, een teruggrijpen op de antieke wereld.

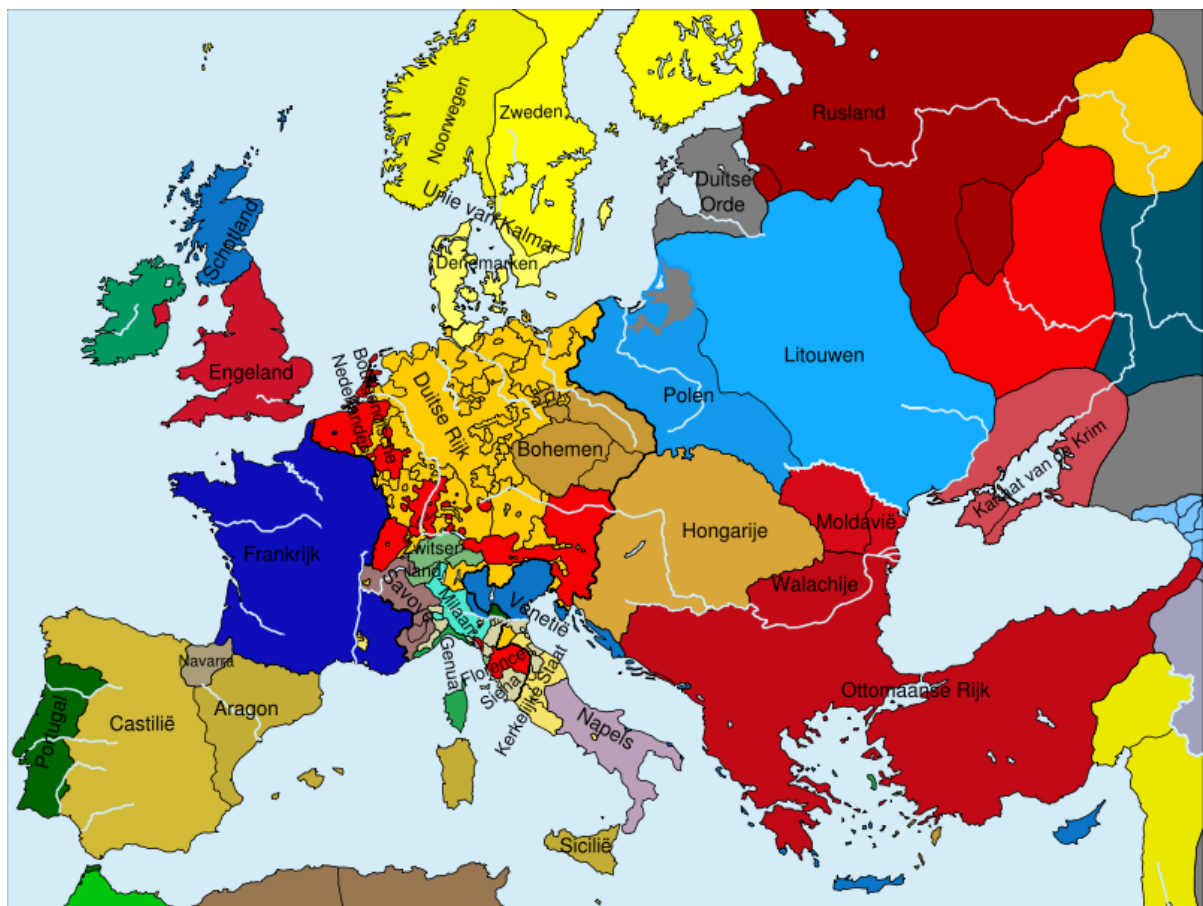
Maar men had wel behoefte aan nieuwe kunstuitingen. Het geloof bleef de belangrijkste inspiratie maar men kreeg meer oog voor de menselijke maat van de gewone burger. In de kunstuitingen ziet men de mens in zijn huiselijke en natuurlijke omgeving weergegeven worden (Maria in een huiskamer als devote jonge vrouw met een echt kind op schoot).

We gebruiken in deze reader onderstaande indeling:

- de vroege Renaissance 14e – 15e eeuw
- de hoge Renaissance 1e helft 16e eeuw
- de late Renaissance (Maniërisme) 2e helft 16e eeuw

Veranderingen in Europa

De kaart van Europa



Europese staten ca. 1500

- **Door de handel werden regio's en (handels)steden rijk en ontwikkelden zich tot krachtige en onafhankelijke staten. Architectuur en beeldende kunst kwamen tot grote bloei door de investering van machtige vorsten en rijke burgers. Dit gebeurde in: Frankrijk en Duitsland (het heilige Roomse Rijk), Spanje, Engeland, de Italiaanse hertogdommen, de Republiek Venetië en niet te vergeten ook in de (Zuid)Nederlandse steden (denk aan o.a. Brugge en Gent).**

- Handelsmissies en ontdekkingsreizen leidden naar verre onbekende landen overzee, zoals Marco Polo's reis naar China en de ontdekking van Amerika door Columbus.
- In Italië groeide de interesse naar het roemrijke verleden, naar de antieke Grieks/hellenistische- en de Romeinse architectuur en denkwereld. In Italië waren de voorbeelden van de antieke wereld nog overal te vinden. De gedachtewereld van de Grieks/hellenistische tijd wordt nieuw leven ingeblazen wanneer in de 15^e eeuw wetenschappers en kunstenaars naar Italië vluchten omdat Constantinopel (de hoofdstad van het Oost Romeinse Rijk) door de moslims (Ottomanen) is veroverd.
- Die antieke cultuur, waar men zoveel interesse in had, stelde de mens centraal. Theologen, wetenschappers, filosofen, kunstenaars, schrijvers en ook machthebbers zelf, gingen zich daardoor onafhankelijker opstellen ten opzichte van de Katholieke Kerk. De ontwikkeling van wetenschap en techniek, ontdekkingen en uitvindingen, vooral die van de boekdrukkunst, had enorme invloed op de verbreiding van kennis en ideeën. In de schilderkunst was de uitvinding van de olieverf baanbrekend.
- De Middeleeuwse samenleving is zeer sterk bepaald geweest door feodalisme en godsbesef. De kunst stond geheel in dienst van geloof en kerk en kwam tot uiting in de bouw van kathedralen (Gotiek) en abdijen met hun beelden en houtsnijwerk, miniaturen/illuminaties, iconen, mozaïeken en fresco's. Alles was bedoeld om de geloofsbeleving te versterken. Het ging er daarbij om wát of wíe werd afgebeeld. Minder belangrijk was hoe het werk gemaakt was en door welke ambachtsman/kunstenaar.
- Vanaf de 15e eeuw wordt dat anders. Heiligen werden niet meer afgebeeld als afstandelijke wezens maar als mensen van vlees en bloed en werden naar model geschilderd. De natuur (dieren, bomen, bloemen en planten) werd in grote precisie uitgebeeld.
De ambachtsman werd kunstenaar, die technisch maar vooral ook intellectueel onderlegd was in geschiedenis en religie. Kenmerkend voor de Renaissance was het feit dat door het opkomende individualisme de werken gesigneerd werden. In de Romaanse en Gotische kunst werd dat nooit gedaan. Toen deed de kunstenaar zijn werk in de naam van God, niet uit naam van zichzelf.
- In Italië werd het lineair perspectief ontwikkeld als middel om meer ruimtelijk te kunnen schilderen. Ook in Noord Europa (de Lage Landen) ging men ruimtelijker schilderen. Bij 'De Vlaamse Primitieven'* vind je hiervan mooie voorbeelden, al was het (nog) niet volgens de strikte regels van het perspectief.
- In de beeldhouwkunst nam men de portretbuste en het ruiterstandbeeld rechtstreeks uit de klassieke oudheid over.

**De Vlaamse Primitieven is de naam van een groep kunstschilders uit de Nederlanden van de 15e en begin 16e eeuw, voornamelijk werkzaam rond de bloeiende steden Brugge, Gent, Leuven, Doornik en Brussel.*

Beeldhouwkunst

In de Renaissance maakt men vrijstaande beelden die van alle kanten konden worden bekeken (= 3-dimensionaal). Dit in tegenstelling tot de heiligenbeelden uit de Middeleeuwen; daarvan was alleen de voorkant uitgewerkt en stonden de beelden in een nis.

De beelden werden meer en meer een kunstuiting in plaats van een object van heiligenverering.

Vergelijk de voorbeelden hieronder



Middeleeuws
Ekkehart en Uta, ca.1250



Renaissance
David, ca. 1440



Hoog Renaissance
David, ca. 1501

De Italiaanse schilderkunst

Vanuit de architectuur ontwikkelde men regels voor de perspectiefwerking. Die werden door schilders bestudeerd en overgenomen.

De Italiaanse schilders werden meesters in de techniek van het ruimtelijk schilderen. Zij leerden het lineair perspectief toe te passen. Oefeningen in perspectief bleven soms beperkt tot een geschilderd ideaalbeeld, zoals de afbeelding hieronder.

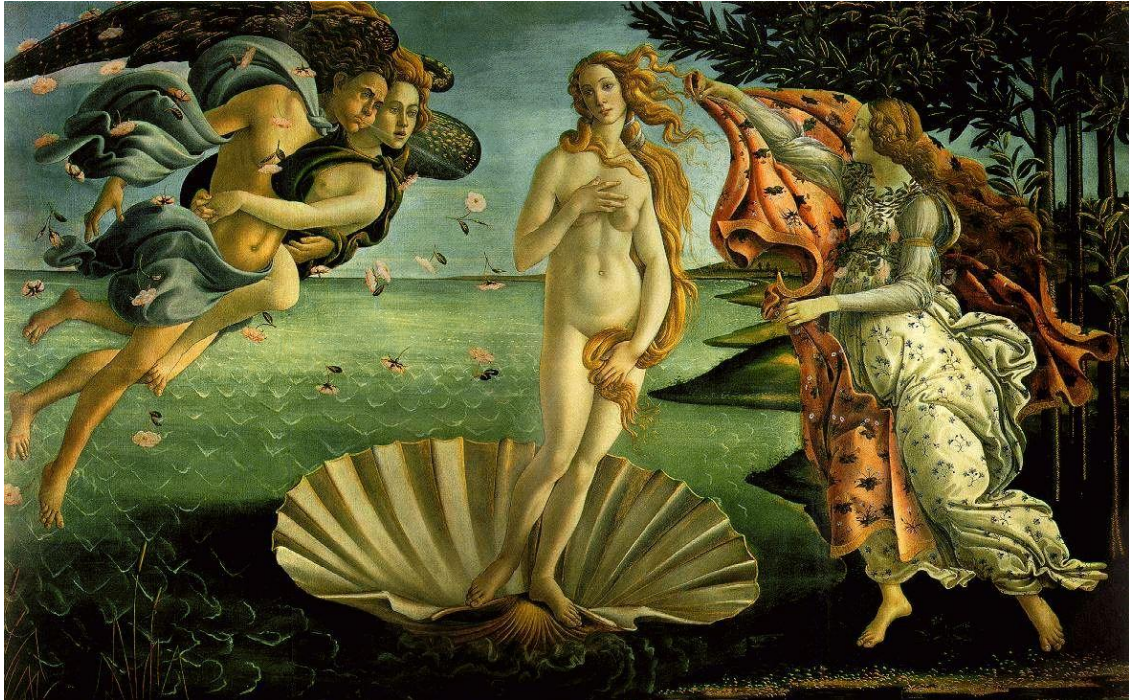


Piero della Francesca? 'De ideale stad'

Sandro Botticelli (1455-1510)

Sandro Botticelli was een kunstenaar die met zijn schilderijen heel mooi de overgang van de Middeleeuwen naar de Vroeg Renaissance laat zien.

Botticelli schilderde met zijn 'Primavera' en 'De geboorte van Venus' een fantasiewereld en wel op een zeer poëtische manier.



De geboorte van Venus, ca. 1485



'La Primavera' (de 'lente'), ca. 1485

Fra Angelico (1395-1455)

Fra Angelico was een monnik. Hij leefde in het klooster van San Marco in Florence en schilderde fresco's met perspectiefwerking.



Fra Angelico; 'de annunciatie'*, ca. 1430-1445, eenvoudig perspectief.

* Met het woord 'annunciatie' bedoelt men het moment waarop de engel Gabriël Maria aankondigt dat zij de moeder van Christus zal worden.

Piero della Francesca (1420-1492)

Typische (vroeg) Renaissance:

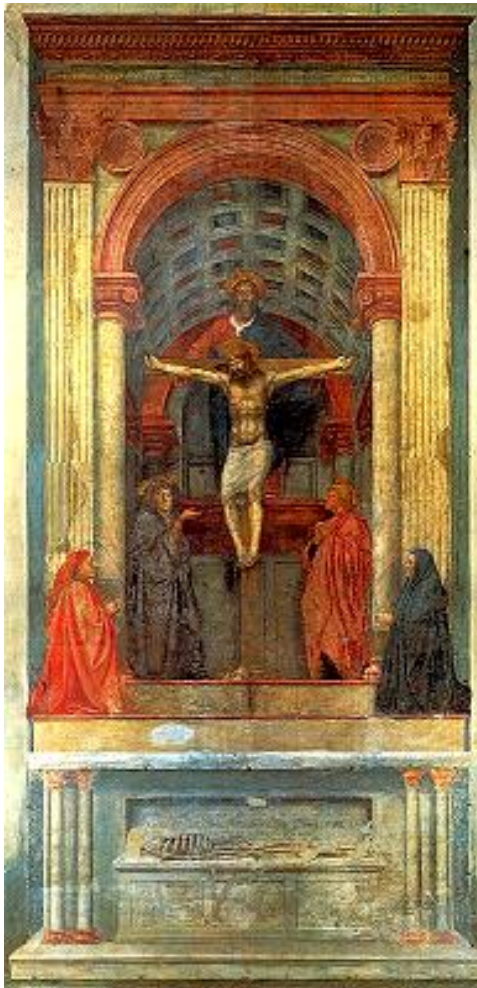
- perspectivische opbouw
- afbeelding van Christus als mens van vlees en bloed en even groot als de anderen, ondenkbaar in de Middeleeuwen.



Geseling van Christus, ca. 1450

Masaccio (1401-1428)

Masaccio schilderde de Heilige Drie-eenheid* met een sterke perspectieve werking.



De Heilige Drie-eenheid, 1425, fresco.

** Hiermee bedoelt men: de Vader (God), de Zoon (Jezus) en de Heilige Geest.*

Hoog Renaissance

In de 16^e eeuw bereikten tal van Italiaanse Renaissance schilders de absolute top in het ruimtelijk schilderen volgens de regels van het perspectief en in de toepassing van olieverf. De flora, fauna en het menselijk lichaam werden tot in de perfectie uitgebeeld. De bekendste Hoog Renaissance schilders zijn: Leonardo Da Vinci (1452-1519) en Michelangelo Buonarroti (1475-1564). Hun werk hangt in de belangrijkste musea in de hele wereld, zoals de Mona Lisa van Leonardo in het Louvre in Parijs. De grootste verzamelingen zijn in Italië zelf te vinden, vooral in het Vaticaan Museum in Rome en in de Galleria d'Uffizi in Florence.

Leonardo Da Vinci (1452-1519)

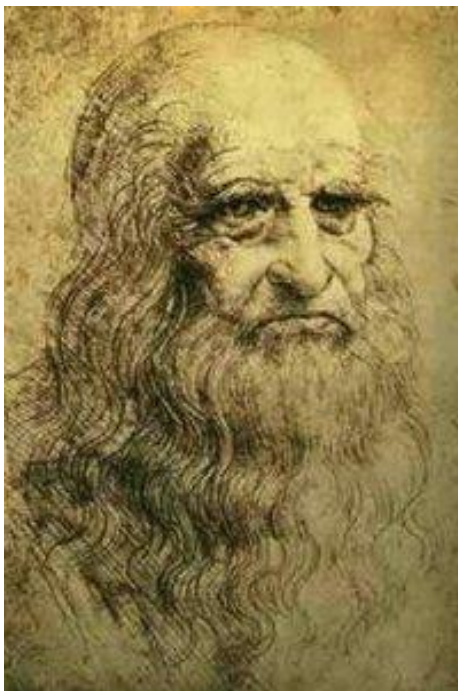


Mona Lisa (La Gioconda), 1502



De dame met hermelijn, 1490

Leonardo was het prototype van de scheppende Renaissance-mens, ‘de Uomo Universale’. Hij was niet alleen een vernieuwer van de schilderkunst, hij bezat ook uitgebreide kennis op het gebied van de natuurwetenschappen, techniek en architectuur. Hij werd al door tijdgenoten bewonderd om zijn grote talent en zijn onlesbare dorst naar kennis en onderzoeken. Daarbij combineerde hij op indrukwekkende manier objectieve observatie van de natuur met een gepassioneerde uitdrukking van de niet-zichtbare werkelijkheid. In de loop der eeuwen beïnvloedde zijn werk vele kunstenaars. (Uit: Geschiedenis van de schilderkunst).



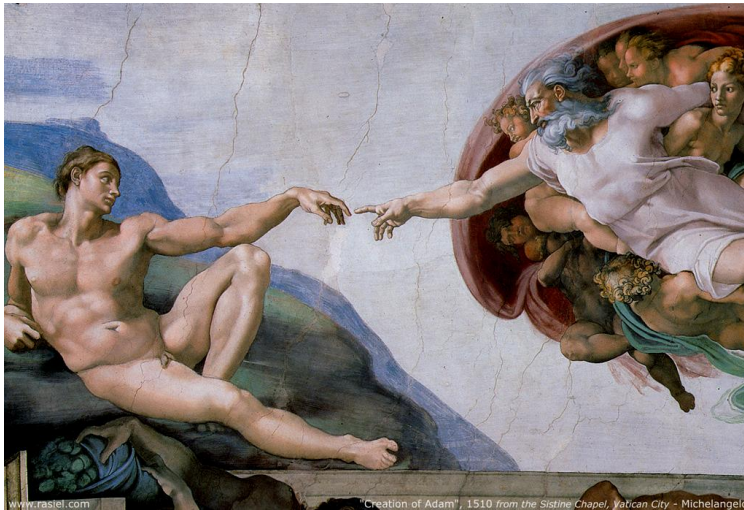
2x Leonardo da Vinci



Michelangelo Buonarroti (1475-1564)

Ongetwijfeld vormt Michelangelo het hoogtepunt van de Renaissance. In zijn werk kwam op indrukwekkende wijze de grootsheid en dramatiek van de Renaissanceperiode tot uiting.

Zijn werk op het gebied van de schilderkunst, beeldhouwkunst en architectuur vormt een samenhangend oeuvre, met als middelpunt de menselijke figuur, zijn kracht en zijn lijden. Voor Michelangelo was het scheppen een manier om zichzelf en de wererld te leren kennen en werd het een soort universele religie. (Uit: Geschiedenis van de schilderkunst).

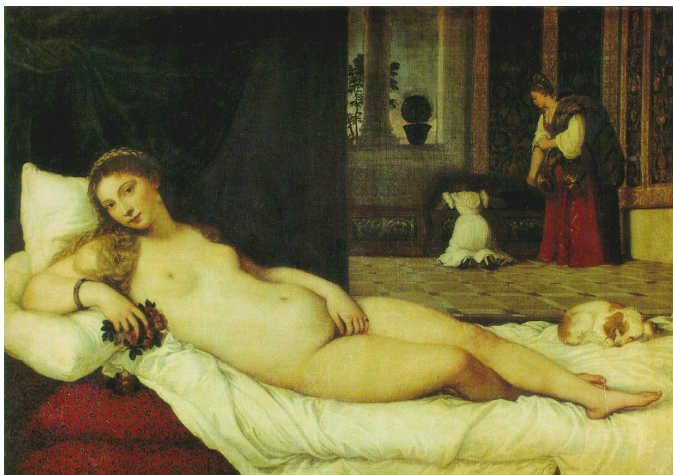


Michelangelo 'God de Vader', detail, sixtijnse Kapel: God schept de mens door de hand van Adam te raken.

De Venetiaanse Hoog Renaissance

In de 15^e eeuw was Venetië één van de rijkste steden van Europa. In feite was het zo'n belangrijke stad dat het een zelfstandige 'staat' vormde. Venetië was centrum van de internationale handel (w.o. textiel en glas) met een netwerk naar het Midden Oosten, tot aan China toe. Voor ons wellicht leuk dat vrijwel alle schilderspigmenten via Venetië moesten komen.

De beroemdste Venetiaanse kunstenaars is Titiaan (1490-1576).



Titiaan's Venus van Urbino, 1538



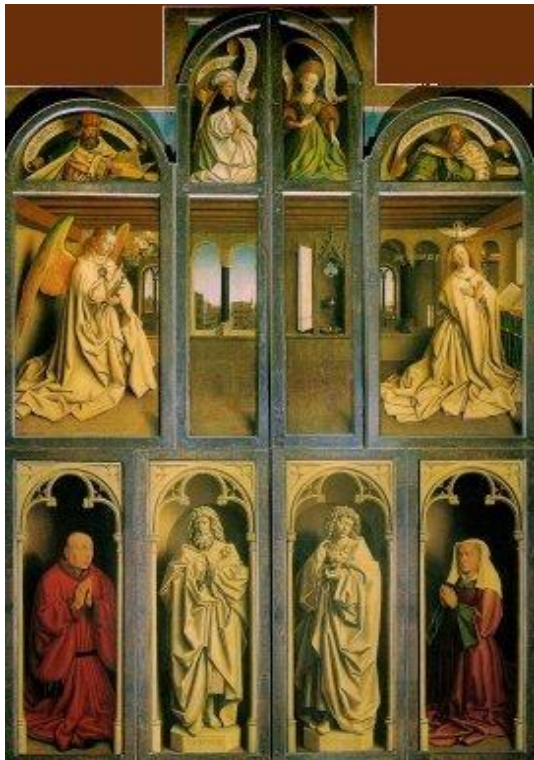
Titiaan, Portret van Paus Paulus III, 1545

Van Italië naar Noord-Europa – Noordelijke Renaissance

Kenmerken van de Noord Europese Renaissance:

- De ruimtelijke uitbeelding, maar nog zonder gebruikmaking van de perspectivische regels.
- De precisie van uitbeelding van mens en dier, stofuitdrukking, flora en fauna. Feitelijk is het een mega uitwerking van middeleeuwse manuscripten/ illuminaties, maar dan dus in olieverf en op houten paneel.
- De devotie herinnert aan Middeleeuwse schilderijen, maar hier zien wij levensechte gezichten, dat geldt ook voor de engelen, heiligen en Christus.

Jan van Eyck



Jan van Eyck (ca. 1390-1441) was een Vlaamse kunstschilder en naast Rogier van der Weijden de voornaamste vertegenwoordiger van de Vlaamse Primitieven. Jan van Eyck was tijdens zijn leven wellicht de beroemdste schilder van Europa en stond al vroeg te boek als de 'uitvinder' van de olieverfschilderkunst. Dit laatste werd in de 20e eeuw als een legende ontmaskerd, maar het staat vast dat Jan van Eyck in de ontwikkeling van deze techniek een doorslaggevende rol heeft gespeeld. Hij introduceerde in de schilderkunst een nooit eerder gezien naturalisme dat zijn wortels heeft bij eerdere ontwikkelingen in de miniatuurkunst. De verfijnde olieverftechniek en de op waarneming gebaseerde weergave van de zichtbare werkelijkheid zijn de belangrijkste elementen van zijn kunst. Snel krijgt hij in heel Europa navolging.

Jan van Eyck, Lam Gods (1432), luiken dicht boven en luiken open onder





Jan van Eyck; Giovanni Arnolfini en zijn vrouw, 1434

Een schilderij vol symboliek, in beeld en kleur.

(het hondje staat voor trouw, het fruit voor vruchtbaarheid; de zwart-rode mantel van de man staat voor vastberadenheid; de groene blauwe en witte kleding van de vrouw staat voor liefde, hoop en maagdelijkheid).

De spiegel reflecteert twee getuigen, te zien op de detailafbeelding rechts (met het bruidspaar op de rug gezien).



detail spiegel

Andere vertegenwoordigers van de Noord Europese Renaissance

Rogier van der Weyden (1399/40 – 1464)

Op het eerste gezicht lijkt Rogier van der Weyden een Middeleeuwse schilder gefocust op heiligenverering. Maar let op de diepmenselijke en humane uitbeelding van de figuren en vooral hun gelaatsuitdrukking. Dit is uiterst Renaissancistisch.



De Annunciatie



De kruisafneming



Detail

Jeroen Bosch (1450-1516)

Jeroen Bosch ging de geschiedenis in als 'den duvelmakere' (de schepper van duivels) en als schilder van satirische voorstellingen. Hij is vooral van betekenis als vernieuwer van de beeldtraditie. Hij deed dit op een zeer eigenzinnige manier. Hoewel hij al tijdens zijn leven een beroemd schilder was en opdrachten van het hertogelijk hof in Brussel kreeg, is er vrij weinig over hem bekend.



'Tuin der lusten', drieluik met details (onder)



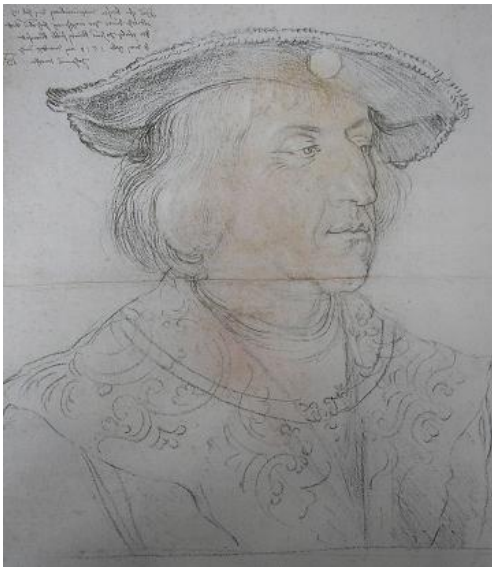
Details

Renaissance in Duitsland

Albrecht Dürer (1471-1528)

Albrecht Dürer heeft veel bijgedragen aan de opbloei van de schilderkunst en de grafiek in Duitsland. Die begon rond de eeuwwisseling naar de 16^e eeuw en duurde maar een paar decennia. Men spreekt ook wel van de 'Dürer-tijd' omdat Dürer in die periode grote invloed had en veel werk produceerde. Dankzij de nieuwe techniek van de kopergravure (in de 15^e eeuw uitgevonden) konden de belangrijkste werken van de Italiaanse meesters in grote oplagen vermenigvuldigd worden. Duitse kunstenaars kwamen daardoor ook in contact met de 'nieuwe kunst'. Andere bekende Duitse kunstenaars zijn Hans Baldung Grien, Albert Altdorfer, Mathias Grünewald, Lucas Cranach (de Oude) en Hans Holbein (de jonge).

Grafisch werk van Albrecht Dürer



Mathias Grünewald (1480-1528)

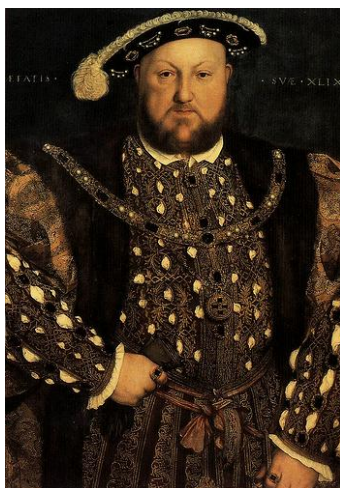
De beeldende kunst in Duitsland was eind 15^e, begin 16^e eeuw nog steeds nauw verbonden aan de Kerk. Een eerste teken van verzelfstandiging bestond er aanvankelijk alleen in dat de kunst zich losmaakte van de architectuur en zich concentreerde op de belangrijkste plaats in de kerk: het altaar. Een mooi voorbeeld is het *Isenheim altaar* (zie afbeelding onder) van Mathias Grünewald. Het is een zogenaamd ‘veranderbaar’ altaar met verschillende vleugels die aan twee kanten beschilderd zijn. Het bijzondere aan zijn werk is de zeer indringende werkelijkheid, met daarbij een intens gebruik van kleur.



Isenheim altaar

Hans Holbein (1497/1498 – 1543)

Een van de belangrijkste portretschilders uit die tijd was Hans Holbein. Het grootste deel van zijn leven werkte hij in Engeland als schilder aan het hof van Henry VIII. In zijn portretten combineert hij de Noord-Europese voorliefde voor het detail met uiterst persoonlijke gelaatsuitdrukkingen. Holbein vertegenwoordigde als portretschilder de grootsheid en waardigheid van de Italiaanse Renaissance.



Henry de VIII



(één van zijn) zijn vrouw Jan Seymour

Het Maniërisme

16e eeuw (tussen Hoog Renaissance en Barok)

De maniëristische schilders verzetten zich tegen de strenge regels uit de Renaissance. Zij kenden ze wel maar rekten ze op en gingen ze individueel interpreteren. Ze deden dit door extra moeilijke lichaamshoudingen weer te geven en door een ander kleurgebruik: contrastrijk en helder.

Over het Maniërisme in de Hoog Renaissance is veel geschreven.

Umberto Eco, bekend Italiaanse schrijver van: 'De naam van de roos' zegt hierover in zijn boek, 'De geschiedenis van de schoonheid (2005)':

"Terwijl de Maniëristen de modellen van de klassieke Schoonheid ogenschijnlijk imiteren, ontkrachten ze de regels ervan. De klassieke Schoonheid wordt als leeg en zielloos ervaren. Het accent ligt op het fantastische: hun figuren bewegen zich binnen een irrationele droomwereld, of, in hedendaagse termen, een "surreële" dimensie".

Bekende Italiaanse Maniëristen:

- Rosso Fiorentino 1494 – 1540
- Pontormo 1494 – 1557
- Parmigianino 1503 – 1540
- Bronzino 1503 – 1572
- El Greco 1541-1614

We beperken ons tot twee kunstenaars als voorbeeld van het Maniërisme:

1. Parmigianino (Italiaan)

De madonna met de lange nek is een mooi voorbeeld van Maniërisme. Let op de draaiing en anatomisch wonderlijke lengte van de nek.



Parmigianino



De madonna met de lange nek

2. El Greco

Griek van geboorte, opgeleid door Titiaan en maakte zijn meeste werk in Spanje.

De figuren van El Greco zijn lang uitgerekt en lijken in staat van extase te verkeren.
Bedoeld om mensen tot diep religieus besef te brengen.

Let op het hieronder weergegeven schilderij van El Greco: de extatische pose en de blik omhoog. Dit suggereerde een staat van devotie, geloof en hoop.



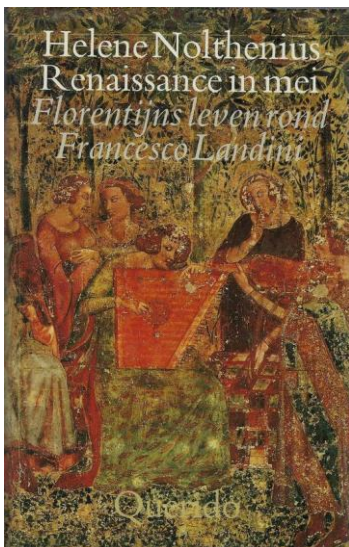
El Greco, De boetevaardige Magdalena, 1570

Van Renaissance naar Barok

Wederom was Italië het land waar aan het eind van de 16^e eeuw nieuwe ideeën in de kunst werden ontwikkeld.

In de schilderkunst geven Carracci en Caravaggio de aanzet tot een nieuwe manier van schilderen. Daarover meer in de les over de Barok.

Verder lezen



N.B. Deze reader is gebaseerd op- en bevat citaten uit - enkele standaardwerken over de Kunstgeschiedenis:

1. 'Algemene Kunstgeschiedenis', Hugh Honour & John Fleming
2. 'Wereldgeschiedenis van de kunst', H.W. Janson
3. 'Geschiedenis van de schilderkunst', Anna-Carola Krause